

Nachtzwaluwhabitat op het Kranenveld bij Soerendonk, 5 september 2020 (Tom Heijnen)

Nachtzwaluwen in de Kempen in de periode 1978-2024

Tom Heijnen

In de vorige Blauwe Klauwier hebben Henk Sierdsema en ik de verspreiding en aantalsontwikkeling beschreven van de Nachtzwaluw in het Leenderbos en op de Groote en Gastelse Heide. Hoe past dat binnen de ontwikkeling van de soort in de hele Kempen? Welke patronen zijn te zien? Ik heb de beschikbare gegevens hieronder op een rijtje gezet.

Gebied

Voor ligging en begrenzing van de Kempen zie de topografische kaart (figuur 1). Daarop zijn de namen van een aantal belangrijke Nachtzwaluwgebieden (bossen en heiden) vermeld. De meeste Nachtzwaluwgebieden zijn te vinden op wat in de geomorfologie landduinen, dekzandwelingen en terrasafzettingswelingen worden genoemd (figuur 2).

Materiaal en methode

Voor het samenstellen van het artikel maakte ik gebruik van diverse bronnen (tabel 1).

Tabel 1. Bronnen van getelde en/of geschatte aantallen Nachtzwaluwterritoria in de Kempen.

Periode	Bron	Bijzonderheden
1978-1981	Heijnen 1982	
1988-1991	Heijnen & van Happen 1989	aangevuld met ongepubliceerde geg.
1996	Hermans 1996	
1998-2000	Hustings & Vergeer 2002	schattingen broedvogelatlas
2000-2001	T. Heijnen	ongepubliceerd
2007	van Kleunen et al. 2007	gegevens Jaar van de Nachtzwaluw
2013-2015	Hustings & Koffijberg 2018	schattingen broedvogelatlas
2019-2020	Heijnen & Pelt 2021	
2021-2024	dit artikel	o.a. gegevens in Avimap, NDFF en waarneming.nl

Voor een deel gaat het om gegevens die te vinden zijn in publicaties, voor een deel om eigen ongepubliceerd materiaal en voor een deel om *data* die ten grondslag liggen aan publicaties, zoals de broedvogelatlassen.

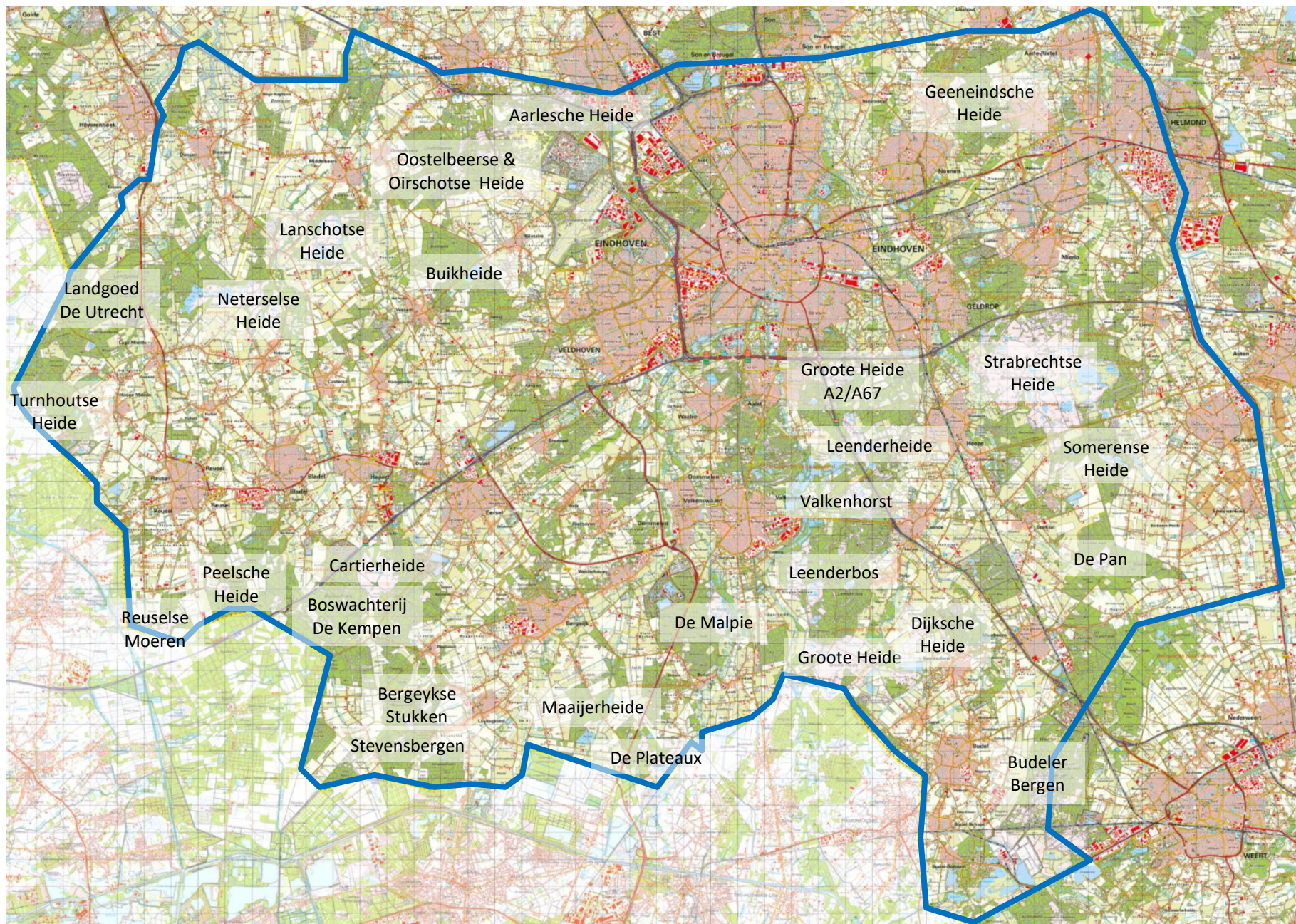
Schattingen broedvogelatlassen

De twee broedvogelatlassen met gegevens uit 1998-2000 en 2013-2015 bevatten schattingen in aantalsklassen van het aantal territoria per atlasblok. Deze schattingen konden niet zomaar opgeteld worden naar een totaalschatting voor de Kempen omdat de grens van de Kempen door een aantal atlasblokken heenloopt. Voor die blokken werd een inschatting gemaakt van welk deel van de territoria betrekking zal hebben gehad op de Kempen.

In eerste instantie werden de minima en de maxima van de aantalsklassen per atlasblok bij elkaar opgeteld. Omdat dit een totaal aantal met een onrealistisch grote bandbreedte opleverde, werd een wat reëlere (maar wel arbitraire) bandbreedte berekend als de sommatie van het zgn. [meetkundig \(of geometrisch\) gemiddelde](#) (*mg*) van de schattingen per atlasblok plus en min 20%.

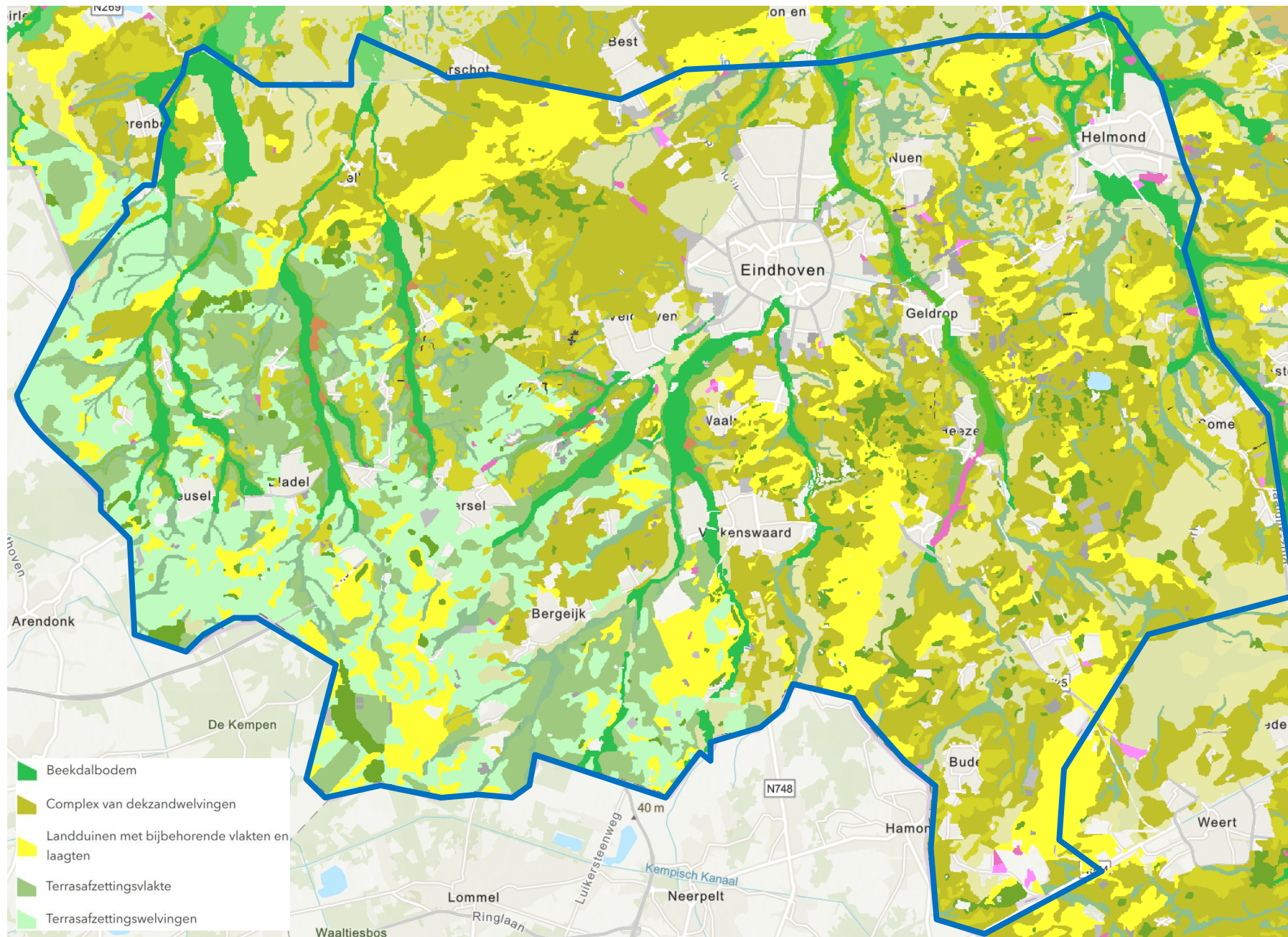
Voorbeeld van het optellen van twee aantalsklassen:

	aantalsklasse	<i>mg</i>
atlasblok A:	1-3 territoria	1,732
atlasblok B:	11-25 territoria	16,583
totaal		18,315
totaal ± 20%, afgerond		15-22

Figuur 1. Topografische kaart van het gebied (bron: topotijdreis.nl). Blauwe lijn = grens van de Kempen. Enkele belangrijke Nachtzwaluwgebieden zijn aangegeven.

Figuur 2. Geomorfologie van het gebied (bron: ArcGIS).

Toelichting gegevens 2021-2024

In dit artikel worden voor de eerste keer gegevens gepresenteerd uit de periode 2021 t/m 2024. De verspreidingskaart en totaalschatting zijn tot stand gekomen door alle beschikbare data te gebruiken, dus zowel inventarisaties (met name in Avimap) als losse waarnemingen. Inventarisaties van Nachtzwaluwen in een gebied waren daarbij leidend, d.w.z. gingen voor op eventuele losse waarnemingen. Indien een gebied meerdere jaren op Nachtzwaluwen onderzocht werd, dan werd het meest recente jaar genomen waarin het gebied volledig en goed werd onderzocht (tabel 2).

Kanttekeningen

Voor de vele kanttekeningen die bij het interpreteren van de verspreiding, de aantallen en de aantalsveranderingen in het oog gehouden moeten worden, wordt verwezen naar het artikel over Leenderbos en Grootte Heide (Heijnen & Sierdsema 2025).

Belangrijk om te benoemen is dat de bezoekintensiteit sterk per gebied en per jaar varieerde. Vooral in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw was het aantal bezoeken vaak zeer gering, al stond daar tegenover dat er toen minder geschikte broedhabitats waren. Omdat er geen standaardisatie van onderzoeksmethode en -intensiteit was, is

de vergelijkbaarheid van gebieden en jaren beperkt.

Tabel 2. Gebieden met meerdere Nachtzwaluwen die in 2021-2024 op Nachtzwaluwen geïnventariseerd werden, met meest recente jaar waarvan gegevens t.b.v. de verspreidingskaart werden gebruikt.

Gebied	Jaar
Aerlesche Heide	2022
Bergeijkse Stukken west (W Luyksgestel)	2023
Berkheuvels (ZW Borkel)	2024
Boswachterij De Kempen & Cartierheide	2023
Budeler Bergen zuid	2024
Buikheide zuid	2022
Geeneindsche Heide	2021
Groote Heide (W Soerendonk)	2024
Heideterrein Best	2022
Het stuk (O Diessen)	2023
Hugterheide	2021
Leenderheide & Groote Heide (A2/A67)	2023
Leenderbos	2024
Maaijerheide (N De Maaij)	2023
Malpie (heide)	2022
Molenheide (O Geldrop)	2021
Neterselse Heide	2023
Oostelbeerse en Oirschotse Heide	2022
Peelsche Heide	2024
Plateaux	2021
Riebos-Zwarte Horstweijer	2023
Somerensche Heide noord	2021
Spinsterberg-Valkenhorst	2023
Stevensbergen (W Luyksgestel)	2022
Strabrechtse Heide west	2024
Strabrechtse heide oost (Beuven eo)	2023
Stratumse Heide	2021
Zwarte Weijer oost (W Luyksgestel)	2023
Zwartven (NW Reusel)	2023

Resultaten

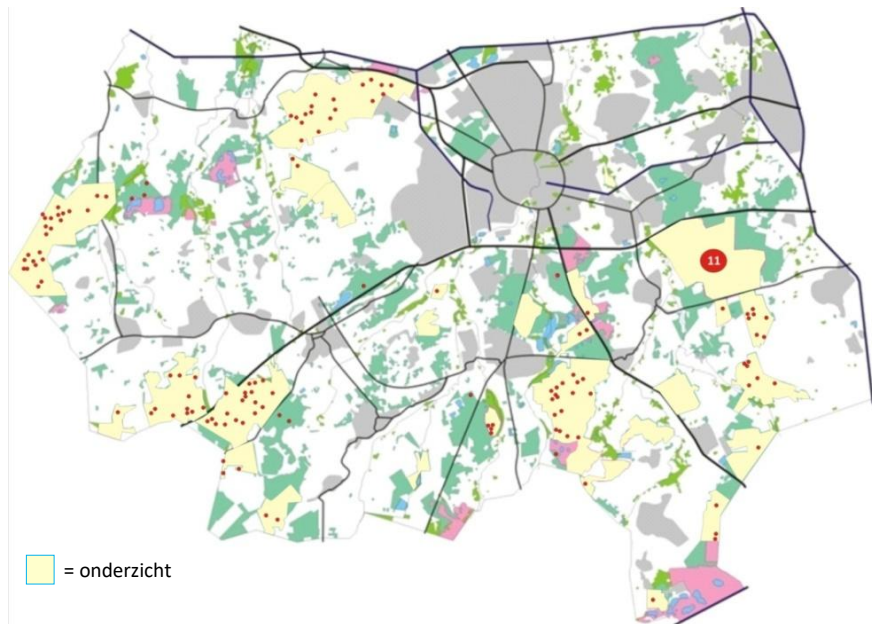
Verspreiding

De verspreiding van de getelde of geschatte aantallen territoria is voor de diverse periodes weergegeven in de figuren 3 t/m 10. Niet alleen namen de aantallen per gebied in de loop van de tijd fors toe, ook werden kleinere bos- en heidegebieden bezet die voorheen 'leeg' waren, zoals de Landschotse Heide (heide), Reuselse Moeren (heide), Maaijerheide (bos) en Dijksche Heide (bos en heide).

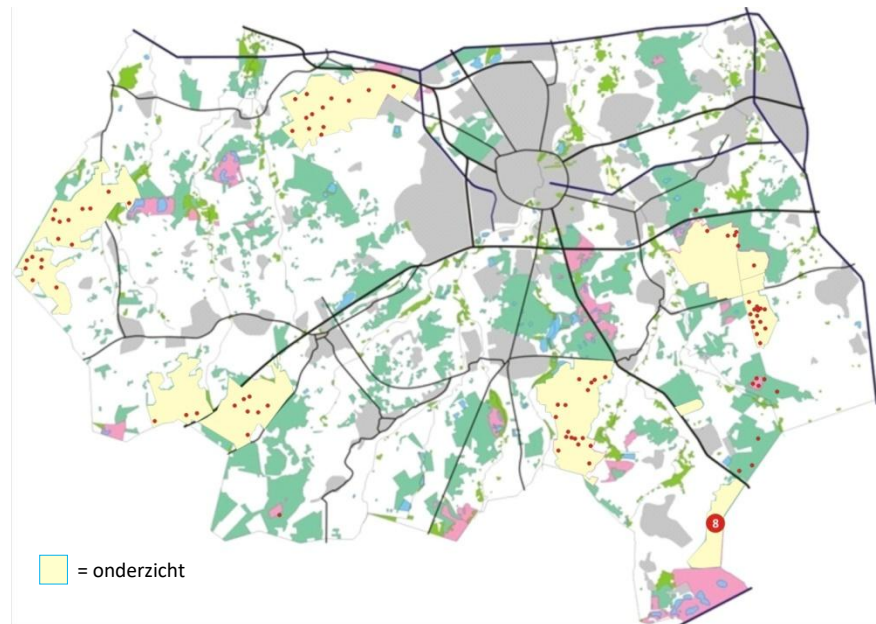

Groote Heide, 29 mei 2024 (TH)

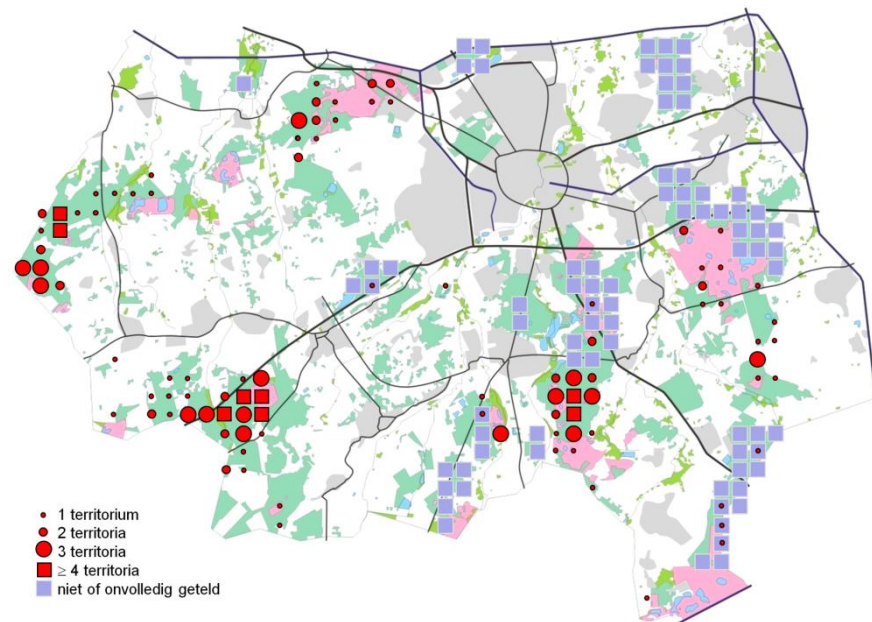
Voor een verdere analyse is een eenduidige weergave van alle gegevens nodig, maar daarvoor ontbraken mij tijd en tools.

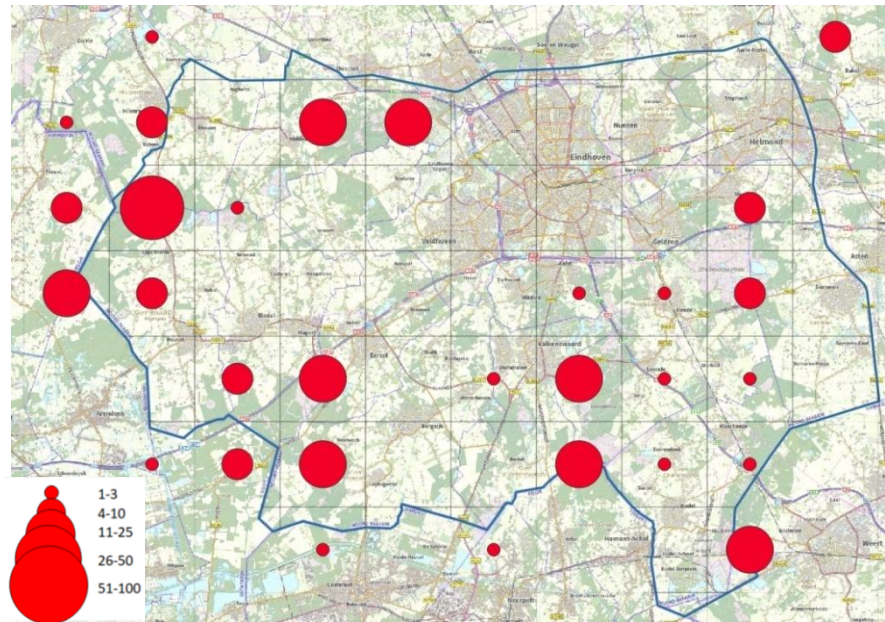
Figuur 3a. Nachtzwaluwterritoria in 1978-1981 (Heijnen 1982).

Figuur 4. Nachtzwaluwterritoria in 1988-1991 (compilatie door Tom Heijnen).

Figuur 3b. Nachtzwaluwterritoria in 1978-1981 per kilometerhok (naar data in Heijnen 1982).

Figuur 5. Geschat aantal Nachtzwaluwterritoria per atlasblok in 1998-2000 (naar data in Hustings & Vergeer 2002).

Aantallen en aantalsontwikkeling

Het totaal in de Kempen lag tot het einde van de vorige eeuw onder of rond 200 territoria en nam vervolgens gestaag toe tot meer dan 600 territoria nu (tabel 3).

Tabel 3. Geteld en geschat aantal Nachtzwaluw-territoria in de Kempen.

Periode	Geteld	Geschat
1978-1981	148	190-220
1988-1991	97	125-150
1996	75	125-150
1998-2000		180-260
2000-2001	188	225-275
2007	250	275-300
2013-2015		340-500
2019-2020	389	475-525
2021-2024	610	640-680

Die toename komt vooral op het conto van spectaculaire toenames in een aantal grotere gebieden, zoals (tussen haakjes het aantal territoria 2021-24) Oostelbeerse en Oirschotse Heide met aangrenzend Aarlesche Heide en Heideterrein Best (93), Neterselse Heide (23), Boswachterij De Kempen incl. Cartierheide en bossen ten zuiden tot aan de Belgische grens (ca 100), Leenderbos met aangrenzend Valkenhorst, Groote Heide, Gastelse Heide en Kranenveld (ca 160), Strabrechtse Heide met aangrenzend de bossen ten noorden en zuiden daarvan (ca 70) en Budeler Bergen met Loozerheide (ca 50 in 2019-20, geen goede recente gegevens).

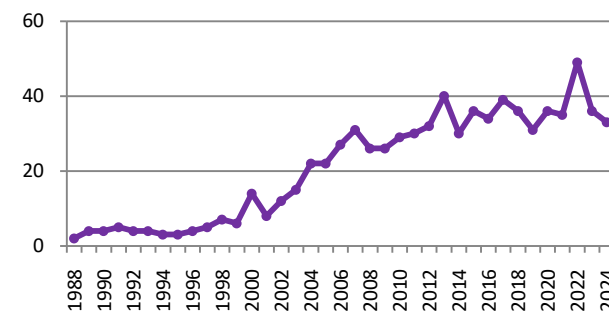
Kranenveld, 28 augustus 2023 (TH)

De verspreidingskaarten en de tabel met aantalsschattingen voor de hele Kempen geven een algemeen beeld van de toename. Helaas zijn er maar drie tijdreeksen beschikbaar van gebieden die gedurende lange tijd jaarlijks werden onderzocht, nl. de westelijke Strabrechtse Heide (d.w.z. zonder Beuven en omgeving) vanaf 1988, het Leenderbos vanaf 1987 en de Groote Heide (grenzend aan het Leenderbos) vanaf 2000.

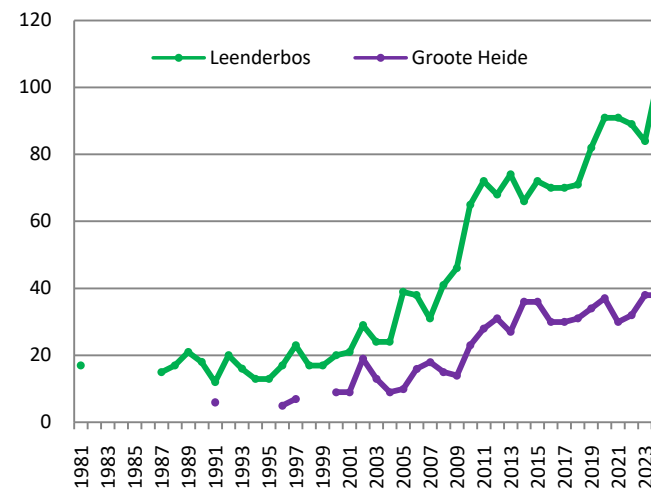
Op de Strabrechtse Heide (figuur 11) kwam de Nachtzwaluw tot de eeuwwisseling in klein aantal voor (minder dan 10 territoria), zonder een duidelijke trend. Daarna begon een geleidelijke toename waarna de stand vanaf ca 2015 met 30-40 territoria min of meer stabiel was, met een uitschieter in 2022.

In het Leenderbos (figuur 12) kwam de soort tot de eeuwwisseling eveneens in relatief klein aantal voor (ca 20 territoria) zonder

duidelijke trend. Daarna steeg het aantal fors, waarna de stand in de periode 2010-18 met ca 70 territoria stabiel was om vervolgens verder toe te nemen tot een record van ruim 100 territoria in 2024.

Figuur 11. Geteld aantal territoria op de westelijke Strabrechtse Heide in 1988-2024 (naar data in Engels 2024).

Figuur 12. Geteld aantal territoria in het Leenderbos en op de Groote Heide in 1981-2024. Alleen jaren met vlakdekkende tellingen zijn opgenomen (uit Heijnen & Sierdsema 2025).

Op de Groote Heide (figuur 12) bleven de aantallen tot 2010 laag (10-20 territoria) en zonder duidelijke trend. Daarna nam het aantal toe tot 30-40 territoria zonder een duidelijke trend vanaf ca 2014.

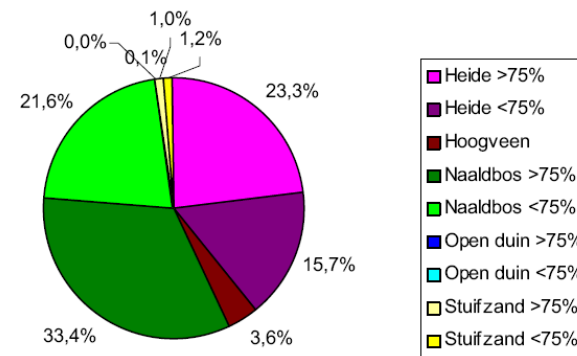
Kranenveld, 16 augustus 2023 (TH).

Het populatieverloop in de drie gebieden vertoont een toename vanaf de eeuwwisseling tot een niveau dat momenteel 3-5 keer zo hoog ligt als in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw. De Strabrechtse Heide en Groote Heide vertonen beide een afvlakking en daarna min of meer stabiel aantal vanaf ca 2015. Uitbijter in het trio is het Leenderbos waar het aantal in de periode 2010-18 stabiel leek maar daarna naar recordhoogte steeg.

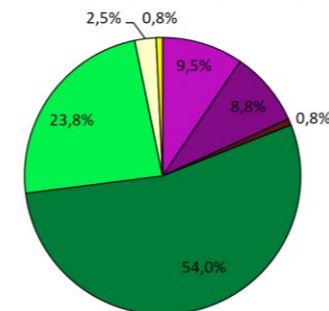
Habitatkeuze

Territorium. De habitatkeuze die voor Nachtzwaluwen in het Leenderbos en op de

Groote Heide is beschreven, is ook van toepassing op de Kempen als geheel: de vogels zingen en broeden in open naaldbos en op heide. Gesloten naaldbos is niet geschikt: nodig zijn open gedeelten in de vorm van bos met een zeer open structuur, kaalkappen met begroeiing, heiderestanten, en open corridors zoals de verbindingzones tussen heiderestanten.

Nederland

Noord-Brabant

Figuur 13. Aandeel territoria van de Nachtzwaluw in 2007 per dominerend terreintype in Nederland en Noord-Brabant, opgesplitst naar meer of minder dan 75% oppervlakte-aandeel per kilometerhok (boven: uit van Kleunen et al. 2007, onder: naar data in van Kleunen et al. 2007).

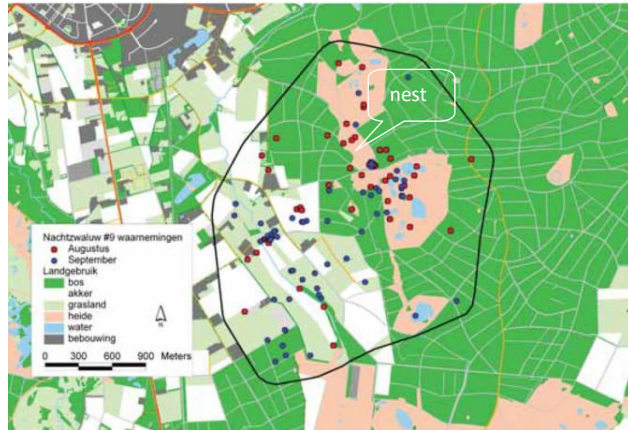
Met de gegevens die in 2007 tijdens het Jaar van de Nachtzwaluw werden verzameld, werd destijds een analyse gemaakt van het terreintype per kilometerhok, zowel voor geheel Nederland als de provincie Noord-Brabant (van Kleunen et al. 2007, figuur 13). In onze provincie bestond ruim driekwart van de bezette kilometerhokken uit naaldbos, vooral als dat meer dan 75 ha. (=75%) besloeg. In bijna een kwart van de kilometerhokken kwam heide voor, waarvan in de helft met meer dan 75 ha. Heide kwam in Nederland als geheel aanzienlijk meer voor.

Tongelreepdal ter hoogte van het Leenderbos, bij Bruggerhuizen, 11 september 2020 (TH).

Foerageergebieden. De afgelopen twintig jaren is uit diverse onderzoeken gebleken dat Nachtzwaluwen tot op meerdere km afstand van hun territorium jagen. Er wordt veel in schrale, extensief begraaide graslanden met houtwallen en ruigten, vochtige mesotrofe landbouwpercelen en

structuurrijke natte heide gefoerageerd (Evens et al.2012, Evens 2022). In het Leenderbos is in het verleden zender-onderzoek uitgevoerd dat het belang van zulke foerageergebieden bevestigde (figuur 14).

Figuur 14. Zenderwaarnemingen van een vrouw Nachtzwaluw in 2008 die broedde in het Leenderbos (van Kleunen et al. 2012).

Nader onderzoek in andere gebieden is zeer wenselijk. Zo foerageerde de vogel van figuur 14 veel in het beekdal van de Tongelreep, waar het nodige aan natuurontwikkeling is gedaan wat gunstig zal hebben uitgedrukt voor de beschikbaarheid van voedsel. Hoe ziet het foerageergedrag eruit van Nachtzwaluwen waarvan het territorium ver van voedselrijke natuurontwikkelingsgebieden aflight?

Ter illustratie van de grote verschillen tussen de diverse Nachtzwaluwgebieden heb ik van

drie uitgestrekte terreinen waar veel Nachtzwaluwen voorkomen een kaart gemaakt (figuur 15) waarop zowel de ligging van de territoria als een aantal relevante terreineigenschappen staan. Met cirkels is het gebied aangegeven tot 1 km afstand van de territoriumstip, om zo een indruk te geven van welke terreintypen op relatief korte afstand een territoriale Nachtzwaluw ter beschikking staan.

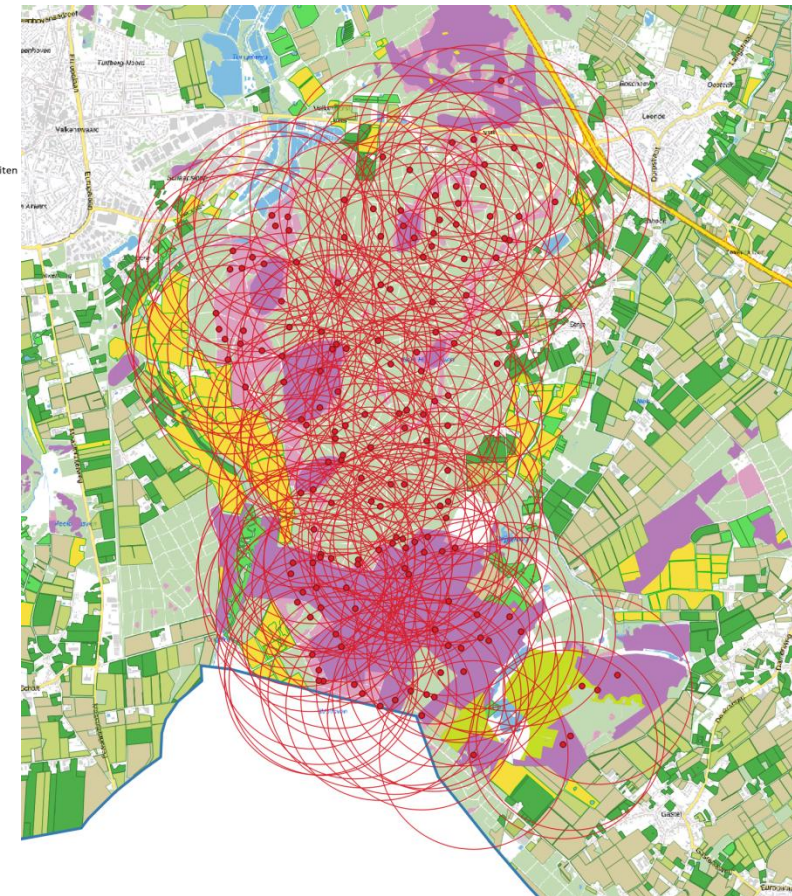
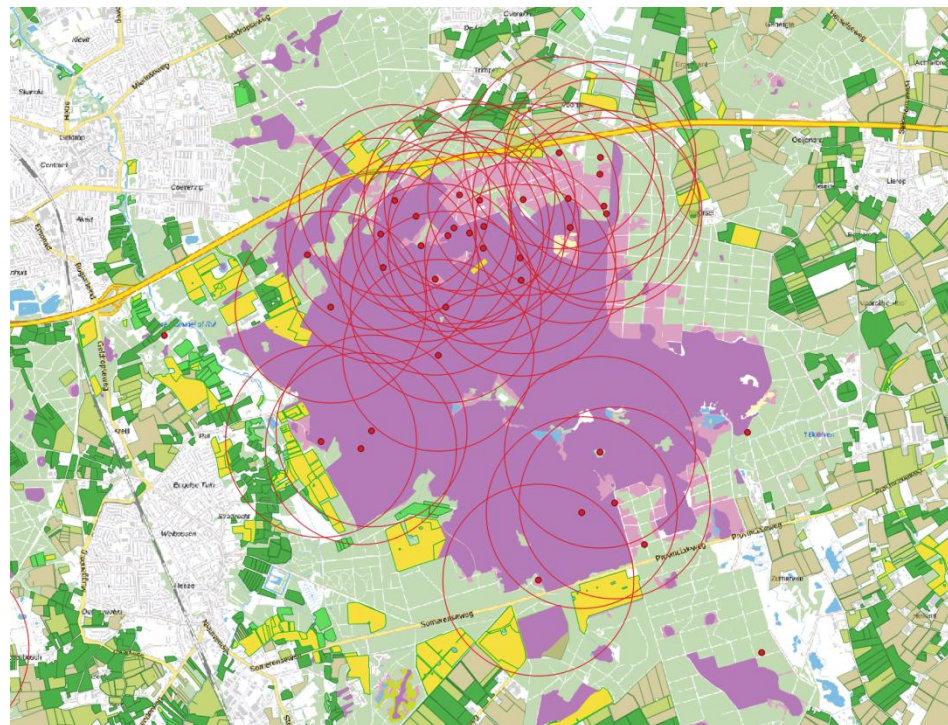
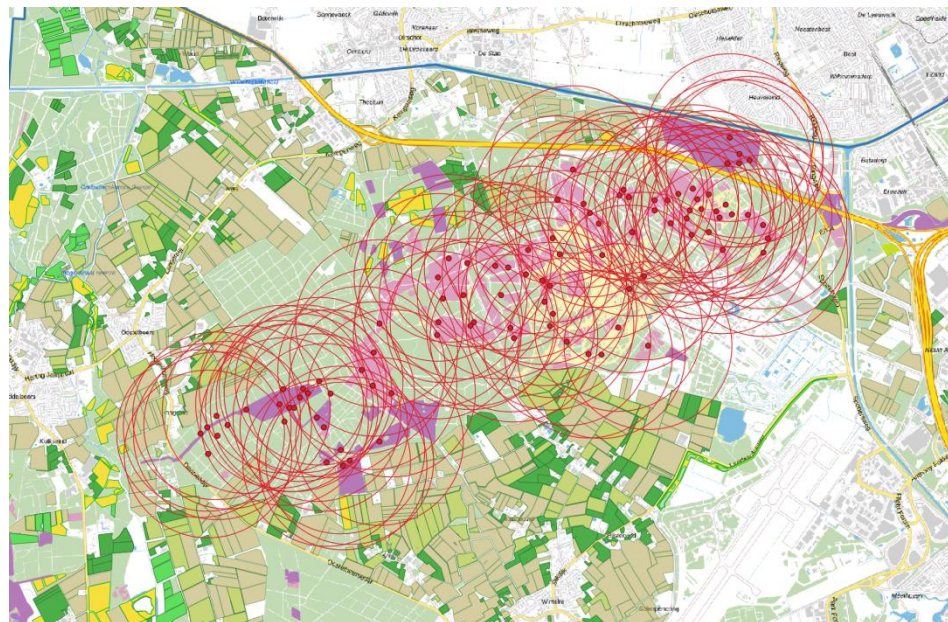
Nachtzwaluw in het Leenderbos, 16 juli 2021 (Toine Kuiper).

Veel Nachtzwaluwen op de Oostelbeerse, Oirschotse en Aarlesche Heide zitten op behoorlijke afstand van omringende gras- en bouwlanden. En van die graslanden is maar een heel klein deel 'natuurlijk' (droog schraalgrasland, kruiden- en faunarijk grasland). Betekent dat, dat ze voldoende voedsel kunnen vinden op de heide- en zandverstuivingen en aan de bosranden? Is het broedsucces voldoende om de populatie die hier broedt op peil te houden?

Een behoorlijk deel van de Strabrechtse Heidepopulatie zit eveneens op flinke afstand van graslanden. Met name ten westen en zuiden van de heide zijn de nodige natuurlijke graslanden aanwezig, maar op de delen van de heide die daar het meest nabij liggen werden juist weinig Nachtzwaluwen aangetroffen. Hoe zit dat?

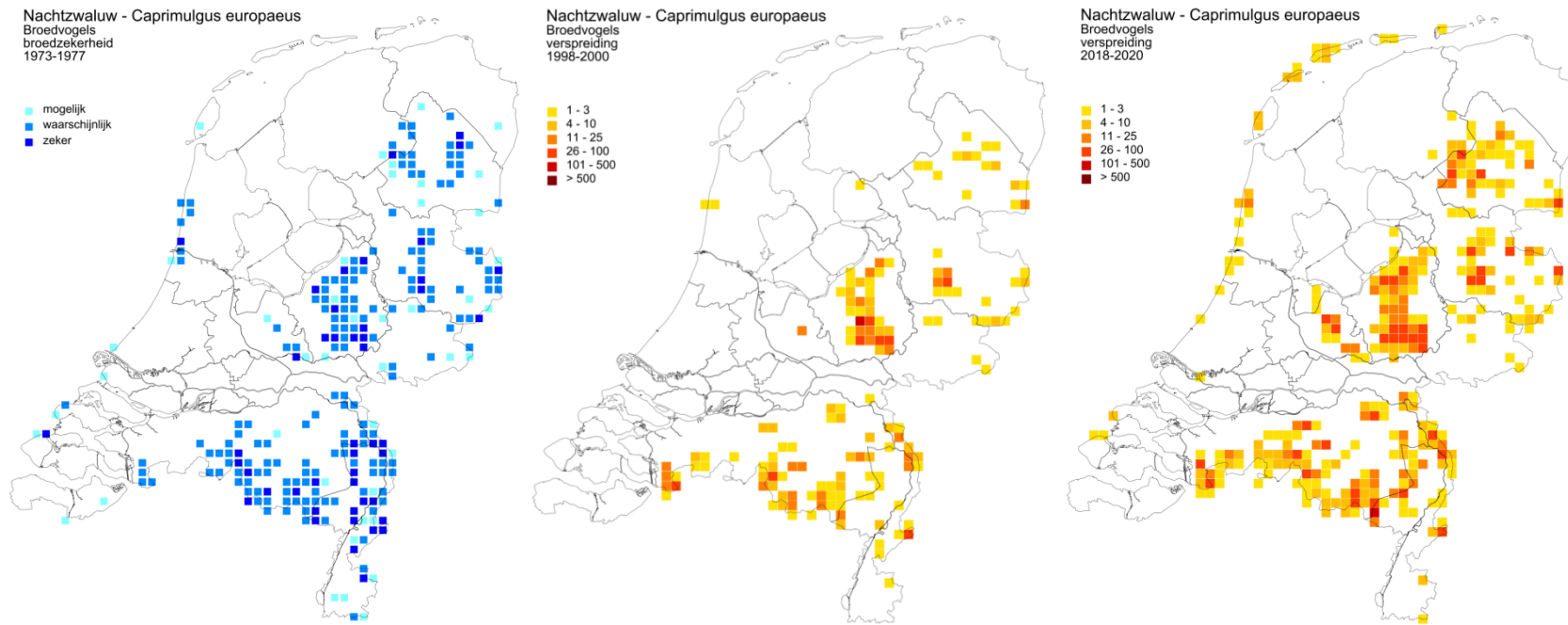
Veel Nachtzwaluwen in het Leenderbos en op de Groote Heide kunnen beschikken over de nabijheid van graslanden, waaronder een flink deel fauna- en kruidenrijke graslanden en in het zuiden ook schraalgraslanden. Maken de vogels die in het centrale deel van het Leenderbos hun territorium hebben daar ook gebruik van? Speelt onderlinge voedselconcurrentie een rol bij de keuze van broed- en foerageergebieden, aangezien de aantallen in dit gebied groot zijn?

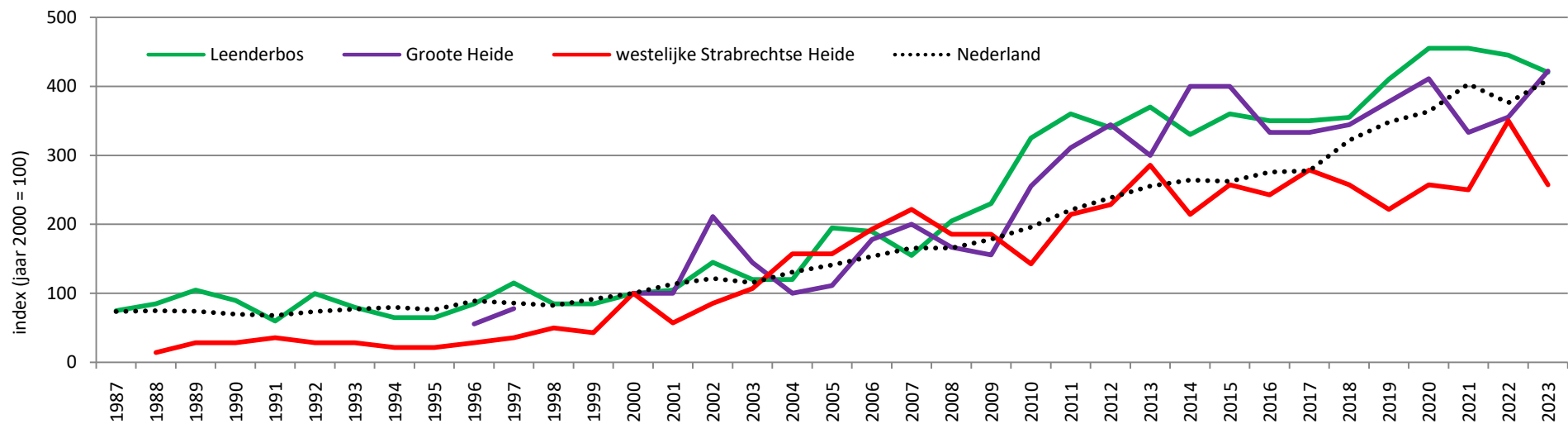

Figuur 15. Drie voorbeelden van verschillen in leefgebieden van Nachtzwaluwen. Linksboven Oostelbeerse Heide, Oirschotse Heide, Aarlesche Heide en Heideterrein Best (Nachtzwaluwgegevens uit 2023), links onder westelijke Strabrechtse Heide (gegevens 2024) en rechts Leenderbos, Grote Heide en Gastelse Heide (gegevens 2024). De territoria zijn weergegeven als rode stip, omgeven door een cirkel op 1 km afstand van de stip (diameter van iedere cirkel is dus 2 km).

Op de kaart staan enkele relevante natuurbeheertypen (ambitiekaart 2024, grotendeels gerealiseerd) en geteelde gewassen (2023) aangegeven. De topografische ondergrond betreft de zgn. standaard achtergrondkaart.

Figuur 16. Verspreiding van de Nachtzwaluw per atlasblok in 1973-77 (met broedzekerheid), 1998-2000 en 2018-2020 (met aantalschattingen) (bron: [Sovon](#)).

Figuur 17. Index van het aantal Nachtzwaluwterritoria per jaar in het Leenderbos, op de Groote Heide (uit Heijnen & Sierdsema 2025), op de westelijke Strabrechtse Heide (data in Engels 2024) en in Nederland in de periode 1987 t/m 2023 ([Sovon](#)). Het jaar 2000 is op 100 gesteld.

Discussie

Aantalsontwikkeling breder bekeken

De beschikbare schattingen van het aantal Nachtzwaluwterritoria in de Kempen (tabel 3) laten een afname zien in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw. Uit landelijke gegevens blijkt dat die afname vermoedelijk al in de jaren '50 of '60 van de vorige eeuw begon (tabel 4), en wellicht nog eerder (Hustings & Koffijberg 2018).

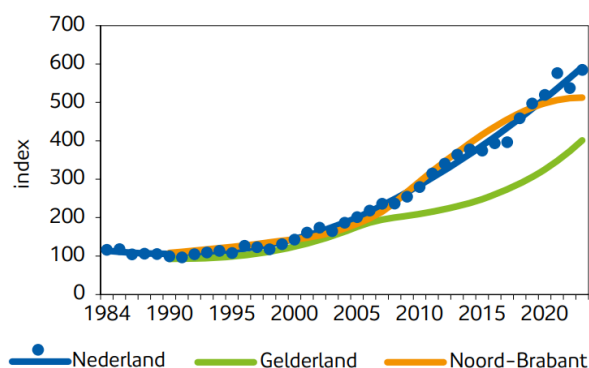
Tabel 4. Geschat aantal Nachtzwaluwterritoria in Nederland in een aantal perioden.

Periode	Geschat	Bron
ca 1950	2500-3000	van Kleunen et al. 2007
1973-1977	ca 1000	Bekhuis et al. 1987
1979-1983	700-850	Bekhuis et al. 1987
ca 1985	500-800	Bekhuis et al. 1987
1998-2000	950-1150	Hustings & Vergeer 2002
ca 2007	1600-1900	van Kleunen et al. 2007
2013-2015	2500-3100	Hustings & Koffijberg 2018
2018-2020	3000-4100	Boele et al. 2024

De landelijke populatie-index (figuur 17) toonde vanaf medio jaren '80 tot aan de eeuwwisseling een geringe toename, wat ook tot uitdrukking kwam in de landelijke aantalschattingen. Die geringe toename werd ook in de Kempen als geheel opgemerkt en eveneens in de tijdreeks van de Strabrechtse Heide, al was in het Leenderbos geen noemenswaardige stijging waar te nemen.

Een dik decennium later, rond ca 2014, was de landelijke populatie meer dan verdubbeld en dat was in de Kempen ook het geval. De toename op de Strabrechtse Heide kwam overeen met de landelijke index, terwijl de toename in het Leenderbos en op de Grootte Heide groter was.

Nog eens tien jaar later, anno 2023, was de landelijke populatie wederom verdubbeld. Ten opzichte van het jaar 2000 was er dus zelfs sprake van een verviervoudiging! De toename was in de Kempen naar verhouding geringer, ongeveer 2,5 keer het aantal in 2000. In het Leenderbos en op de Grootte Heide was overigens wél sprake van een verviervoudiging, maar op de Strabrechtse Heide was de groei beperkter. Zulke verschillen kwamen niet alleen lokaal tussen gebieden voor, ook tussen provincies waren er in de aantalsontwikkeling opvallende verschillen (figuur 18).

Figuur 18. Aantalsontwikkeling (index) van de Nachtzwaluw in Nederland in 1984-2023 en in twee provincies in 1990-2023, samen goed voor ruim de helft van de populatie in 2023 (uit Boele et al. 2024).

Oorzaken van af- en toename

De afname die tot in de jaren '80 van de vorige eeuw aanhield, werd onder andere geweten aan de ontginning en bebossing van de broedgebieden wat ook leidde tot het verlaten van kleine of geïsoleerd liggende heidevelden (Sovon). Vanaf de jaren '60 speelde vergrassing en verruiging van kalkarme bodems (zoals heiden op de zandgronden) door verzurende depositie een grote rol, en zure depositie had ook een negatieve invloed op de beschikbaarheid van prooien (Hustings & Koffijberg 2018, van Turnhout et al. 2008).

De spectaculaire toename in de afgelopen decennia viel samen met grote wijzigingen in het bos- en heidebeheer. Daarbij kan gedacht worden aan het herstellen van stukken heide en het creëren van open verbindingszones (corridors) in bossen, en allerlei vormen van heideherstel en -beheer zoals vernatting, begrazing en selectieve kap.

De toename viel ook samen met vormen van natuurontwikkeling en -herstel buiten de broedgebieden van Nachtzwaluwen, zoals het aanleggen en beheren van schraal-graslanden en kruiden- en faunarijke graslanden, wat voor een groter aanbod van prooidieren zal hebben gezorgd.

De grotere soorten nachtvinders (een belangrijke prooi van Nachtzwaluwen) zijn de afgelopen decennia in Nederland toegenomen (van Kleunen et al. 2007), al werd ook gemeld dat de ontwikkeling van nachtvinders in natuurgebieden niet duidelijk is (Hustings & Koffijberg 2018).

Hogere nachttemperaturen in recente decennia zouden de periodes van activiteit van de nachtvinders kunnen hebben doen toenemen, waardoor de beschikbaarheid voor jagende Nachtzwaluwen eveneens groter werd (van Kleunen et al. 2012). Ook kan de toegenomen lichtvervuiling ervoor hebben gezorgd dat Nachtzwaluwen meer tijd hebben om te foerageren (Evens 2022).

Strabrechtse Heide, 20 mei 2020 (TH).

Een toegenomen aanbod van prooidieren zal zorgen voor een groter reproductiesucces:

meer jongen die succesvol en goed gevoed uitvliegen en twee broedsels i.p.v. één. Een groter reproductiesucces zal dan het jaar erop (nadat de winter in centraal Afrika is doorgebracht) leiden tot een toename van het aantal Nachtzwaluwen in onze broedgebieden. We weten echter niet of het zo daadwerkelijk gaat.

Dankwoord

Henk Sierdsema stelde data uit alle relevante databanken beschikbaar, waaronder Avimap, aantalsschattingen in de landelijke broedvogelatlassen en de gegevens van 2007, het jaar van de Nachtzwaluw. Dank aan Pieter Wouters voor het beschikbaar stellen van gegevens van uit de zuidwesthoek van de Kempen. ■

Literatuur

Bekhuis, J. et al. (red) 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Sovon.
[Bijlsma, R.G. 2019](#). Insect declines versus forest birds. *Ardea* 107(3): 223-226.
Boele, A. et al. 2024. Broedvogels in Nederland in 2023. Sovon.
[Engels, G. 2024](#). Broedvogelkartering Strabrechtse en Lieropse Heide 2024. Staatsbosbeheer.
[Evens, R. 2010](#). Onderzoek naar het habitatgebruik van nachtzwaluwen (*Caprimulgus europaeus*) met behulp van radio telemetrie in Bosland (Limburg). Proefschrift KU Leuven.

[Evens, R. 2022](#). Het foeragegedrag van Nachtzwaluwen. Presentatie Sovon-dag.
[Evens, R. et al. 2018](#). Proximity of breeding and foraging areas affects foraging effort of a crepuscular, insectivorous bird. *Scientific Reports* 3008.
[Heijnen, T. 1982](#). Voorkomen van de Nachtzwaluw in de Kempen in 1978-1981. *Roodborsttapuit* 1(2): 42-50.
[Heijnen, T. & P. van Happen 1989](#). Nachtzwaluw-onderzoek 1988. VWG De Kempen.
[Heijnen, T. & P. van Pelt 2021](#). Zeldzame broedvogels in 2020 - Kleine Plevier t/m Wielewaal. *Blauwe Klauwier* 47(3): 29-45.
Heijnen, T. & H. Sierdsema 2025. Nachtzwaluwen Leenderbos - Groote Heide in 1981-2024. *Blauwe Klauwier* 51(1): 26-41.
Hermans, H. 1997. De Nachtzwaluw in de Kempen in 1996. *Blauwe Klauwier* 23(4): 99-104.
Hustings, F. & K. Koffijberg (red.) 2018. Vogelatlas van Nederland. Sovon & Kosmos.
Hustings, F. & J.-W. Vergeer (red.) 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.
[Kleunen, A. et al. 2006](#). Soortenbeschermingsplan Nachtzwaluw Noord-Brabant. Provincie Noord-Brabant & Sovon.
[Kleunen, A. van et al. 2007](#). Jaar van de Nachtzwaluw 2007. Sovon.
[Kleunen, A. van et al. 2012](#). Ecologische monitoring van de Nachtzwaluw in Noord-Brabant in 2008-2010. Sovon.
Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten & SOVON.
[Turnhout, C. van et al. 2008](#). Herstelmaatregelen in heideterreinen; invloed op de fauna. Ministerie van LNV.